

Dijalozi s baštinom 2016

Fortifikacijska arhitektura i problemi njezine zaštite

Znanstveno-stručni skup

22. i 23. travnja 2016.

Filozofski fakultet u Rijeci

Znanstveno-stručni skup

Dijalozi s baštinom 2016
Fortifikacijska arhitektura i problemi njezine zaštite

Sažetci izlaganja dostupni su na web stranici:
www.dijalozisbastinom.wix.com/dijalozi

ORGANIZATORI

Katedra za istraživanje i zaštitu kulturne baštine,
Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci

ICOMOS Hrvatska

Hrvatski restauratorski zavod

PROGRAMSKI ODBOR

izv. prof. dr. sc. Marijan Bradanović, Filozofski fakultet u Rijeci

prof. dr. sc. Zlatko Jurić, Filozofski fakultet u Zagrebu

prof. dr. sc. Matej Klemenčič, Filozofski fakultet u Ljubljani

prof. dr. sc. Nina Kudiš, Filozofski fakultet u Rijeci

izv. prof. dr. sc. Ivan Matejčić, u miru

izv. prof. dr. sc. Marko Špikić, Filozofski fakultet u Zagrebu

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra, dekanica Filozofskog fakulteta u Rijeci

ORGANIZACIJSKI ODBOR

izv. prof. dr. sc. Marijan Bradanović

dr. sc. Irma Huić

izv. prof. dr. sc. Marko Špikić

Ivan Braut

Mateja Jerman

VRIJEME TRAJANJA SKUPA

22. i 23. travnja 2016.

MJESTO ODRŽAVANJA SKUPA

Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilišna avenija 4, Dvorana 230 (2. kat)

Organizaciju skupa financijski su pomogli:

Grad Rijeka, Istarska županija / Regione Istriana, Primorsko-goranska županija i Općina Kršan

Knjiga sažetaka

Dijalozi s baštinom 2016

Fortifikacijska arhitektura i problemi njezine zaštite

Rijeka, 2016.

Program skupa

22. 4.

- 9:30** OTVARANJE SKUPA I POZDRAVNE RIJEČI
- 10:00** Ranko STARAC
Fortifikacije i nadzorno-refugijalni lokaliteti na području Kostrene, Bakra i Bakarca
- 10:20** Andrej JANEŠ
Utvrda Lopar u Novom Vinodolskom – arheološka istraživanja 2011.-2015.
- 10:40** Tea ROSIĆ
Gradina Badanj - konzervatorski radovi i revizijska istraživanja
- 11:00** rasprava i pauza
- 11:30** Dolores OŠTRIĆ
Kula Kolana Draže u Nerezinama
- 11:50** Tajana PLEŠE
Nepoznati lički biser - plitvički stari grad Krčingrad
- 12:10** rasprava
- 12:30** PREDSTAVLJANJE NOVIH PUBLIKACIJA
- *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 37-38/2013.-2014.
 - Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske: Krasanka Majer Jurišić, Edita Šurina, *Velika Onofrijeva fontana u Dubrovniku - povijesnoumjetnička i konzervatorska studija*, sv. 16, 2016.
- 13:00** ručak

PREDSTAVLJANJE NOVIH PUBLIKACIJA	14:30
• <i>Portal, Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda, br. 6., 2015.</i>	
Anita GAMULIN	15:00
Utvrđena crkva Marijina Uznesenja u Jelsi	
Ivo GLAVAŠ, Tomislav PETRINEC	15:20
Tvrđave sv. Ivana i Barone iznad Šibenika – nove spoznaje i pitanje obnove	
rasprava i pauza	15:40
Drago MILETIĆ	16:10
Rekonstrukcija glavnog pročelja pazinskog kaštela	
Marijan BRADANOVIĆ	16:30
Fortifikacijski spomenici Kršana	
završna rasprava i pauza	16:50
PREDSTAVLJANJE NOVIH PUBLIKACIJA , (Antikvarijat Ex-libris, Riva Boduli 3B)	19:00
Max Dvořák, <i>Katekizam zaštite spomenika</i> , ur. Marko Špikić, Jesenski i Turk, 2016.	

23. 4.

TERENSKI OBILAZAK LOKALITETA U ISTRI	7:30
polazak autobusom iz Rijeke, polazište: Jelačićev trg Lokaliteti: Petrapilosa, Posert, Draguč, Kršan, Plomin - stručno vodstvo Nataše Nefat i Josipa Višnjica	
zatvaranje skupa sa zajedničkim ručkom u Plominu	15:00

FORTIFIKACIJE I NADZORNO-REFUGIJALNI LOKALITETI NA PODRUČJU KOSTRENE, BAKRA I BAKARCA

Ranko Starac | Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka

U priopćenju će se prezentirati rezultati recentnih arheoloških istraživanja i terenskih obilazaka fortifikacija nastalih i korištenih u pretpovijesnom, kasnoantičkom, ranobizantskom i srednjovjekovnom razdoblju. Riječ je o lokalitetima smještenim na položajima povrh značajnih morskih uvala ili uzduž komunikacijskih pravaca u uskom priobalnom pojasu između Rijeke i Kraljevice, odnosno Križišća. Nakon uvodnog pogleda na topografiju pretpovijesnih gradina i kamenih humaka, te moguće pravce pružanja antičkih cestovnih pravaca, prezentirat će se kasnoantički fortifikacijski elementi na gradini Solin u Kostreni te utvrde Gradac povrh Bakarca. Refugijalno-nadzorni položaji iz ranobizantskog razdoblja kao i srednjeg vijeka mogu se analizom arhitektonskih elemenata uočiti u Gornjem gradu u Bakru, kao i unutar složene višeslojne strukture bakarskog kaštela. Pokretni arheološki nalazi iz suterenskih prostorija bakarskog kaštela ukazuju nam da se intenzivniji boravak vojne posade na mjestu kaštela u Bakru može pratiti u kontinuitetu tek od prve polovine 13. stoljeća, s intenzivnim

Gradina Solin,
konzervirani ostaci
kasnoantičkih
fortifikacija

Pogled na Bakarski zaljev s gradine Sopačak

Gradina Solin, konzervirani ostaci kasnoantičkih fortifikacija

korištenjem prostora na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće, te iznova nakon radikalnih pregradnji između kraja 15. stoljeća i kraja krvavog uskočkomletačkog rata u drugom desetljeću 17. stoljeća. Pažnja se posvećuje izvršenim radovima konzervacije nalaza, sufinanciranju iz europskih fondova i planovima uključivanja u kulturnu ponudu bakarskoga kraja.

UTVRDA LOPAR U NOVOM VINODOLSKOM

Arheološka istraživanja 2011.-2015

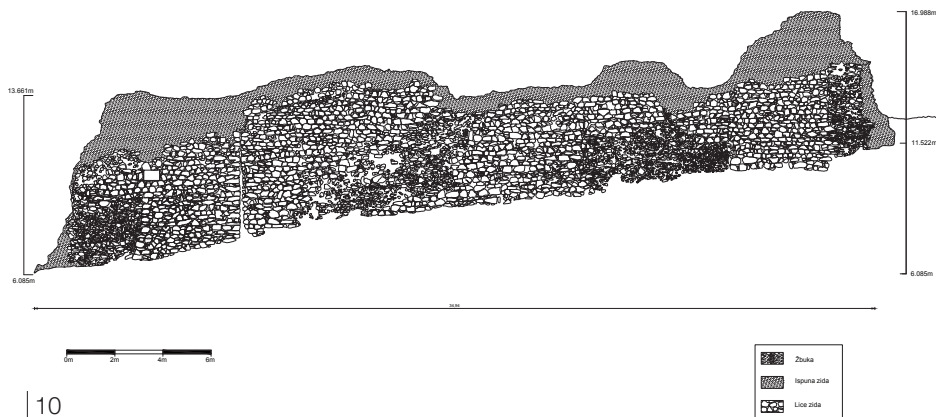
Andrej Janeš | Hrvatski restauratorski zavod

Ostaci utvrde Lopar nalaze se na istočnom rubu naselja Novi Vinodolski, na samoj morskoj obali, između uvala Lišanj na zapadu i Muroska na istoku. Ispred nje nalazi se otočić sv. Marin.

Uz utvrdu Lopar još od 19. st. postoji otvoreno pitanje porijekla. E. Laszowski navodi da je sigurno starija od Novog Vinodolskog te da se ne spominje u srednjovjekovnim izvorima. Jedini spomen utvrde Lopar je nadnevak njenog uništenja od strane snaga mletačkog admirala Ivana Bemba 1598. g. Utvrda je najviše stradala prilikom miniranja zbog gradnje budućeg hotela Lišanj 1936. g. Na intervenciju glavnog konzervatora G. Szabe obustavljena je devastacija utvrde te je gradnja preusmjerena na drugu lokaciju. Od utvrde ostao je stajati jedino zapadni zid.

Tlocrt utvrde zabilježen je prije miniranja. Radi se o pravokutnoj građevini koja je sa sjeverne i južne strane bila ojačana s kvadratnim kulama. Južne, obalne kule, bile su površinom nešto veće od sjevernih. Na sjevernom dijelu nalazio se prostor tlocrta u obliku trokuta. Cijela je utvrda bila okružena zidom.

Lopar,
fotogrametrijski
snimak istočnog lica
zapadnoga zida
utvrde

Zračni snimak
ostataka utvrde Lopar

Sjeverni dio ostataka
utvrde tijekom
iskopavanja 2015.

Od 2011. godine Služba za arheološku baštinu Hrvatskog restauratorskog zavoda provodi sustavna arheološka istraživanja utvrde Lopar. Istraživački napori usmjereni su na sjeverni dio utvrde gdje je najbolje sačuvana stratigrafija nalazišta. Arheološkim istraživanjima utvrđen je nastanak utvrde početkom 4. stoljeća te intenzivno korištenje do kraja 6. stoljeća. Analizom pokretnih nalaza te datumima potvrđenima radiokarbonskom analizom uzoraka ugljena potvrđeno je korištenje utvrde od 9. do sredine 13. stoljeća. Ovi nalazi pomažu u razumijevanju događanja u vinodolskom primorju prije dolaska knezova Krčkih u posjed Vinodola 1225. godine. Iskopavanjima je potvrđeno postojanje kule u vrhu sjevernog dijela utvrde.

Rezultati arheoloških istraživanja upotpunili su sliku povijesti Novog Vinodolskog i utvrde Lopar s konačnim ciljem pravilnog vrednovanja i obnove spomenika kulture.

GRADINA BADANJ

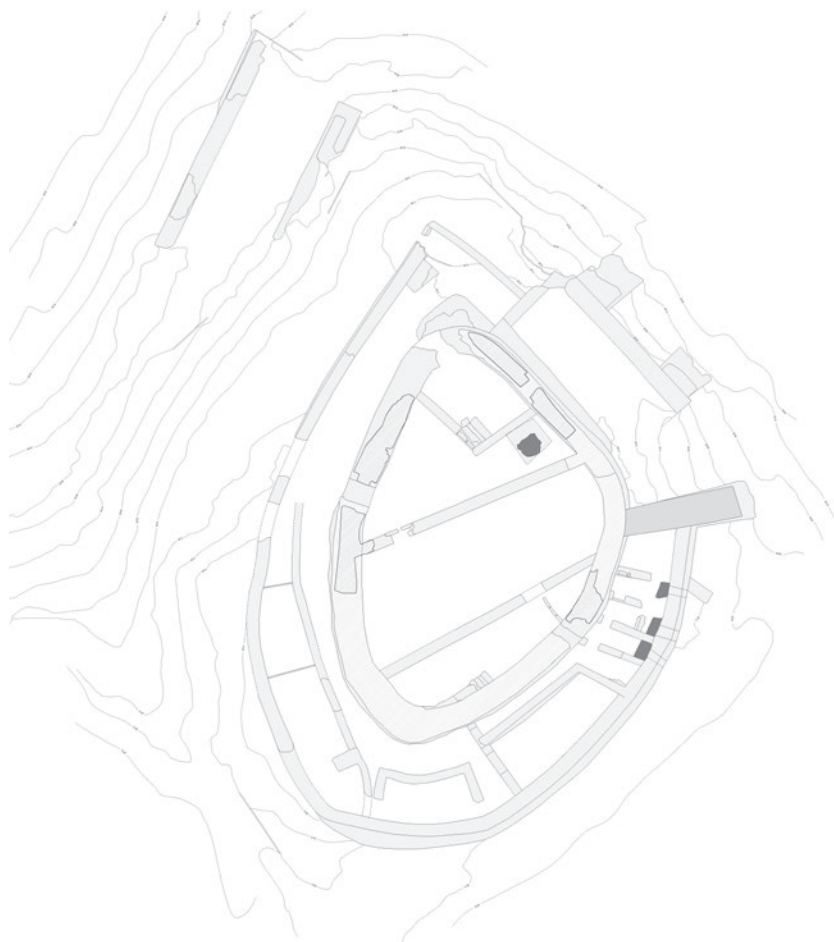
Konzervatorski radovi i revizijska istraživanja

Tea Rosić | Muzej Grada Crikvenice

Gradina Badanj fortifikacijski je spomenik Vinodola koji svoju nadzornu ulogu na strateški važnom položaju – spoju Vinodolske doline i crikveničke udoline, vrši od kasne antike do razvijenog srednjeg vijeka. Utvrda o kojoj povijesni izvori šute arheološki je istraživana početkom 70-ih godina prošlog stoljeća na temelju čega je datirana u razdoblje od 4. do početka 14. stoljeća. Za precizniju kronologiju, posebice ranosrednjovjekovne faze, nedostaju nam arheološki nalazi stoga su se dosadašnji istraživači uglavnom oslanjali na analizu arhitekture. Razumijevanje gradbenih faza otežavaju brojne pregradnje kojima Badanj duguje svoj zanimljiv tlocrtni oblik s dva koncentrična prstena bedema. Izgled i namjena pojedinih dijelova utvrde i dalje su nejasni kao i razlozi njenog napuštanja početkom 14. stoljeća.

Posljednjih nekoliko godina Badanj je predmet konzervatorskih zahvata i revizijskih arheoloških istraživanja koja provodi Muzej Grada Crikvenice. Iako je primarni cilj radova cjelovito konzerviranje arhitekture, paralelno se provode i manja arheološka istraživanja koja će nadamo se omogućiti potpunije razumijevanje spomenika.

U predavanju, osim najnovijih konzervatorskih zahvata, bit će predstavljeni rezultati dosadašnjih istraživanja, planovi za budućnost i mogućnosti prezentacije.

Tlocrt gradine Badanj,
Vektra d.o.o., 2013.

KULA KOLANA DRAŽE U NEREZINAMA

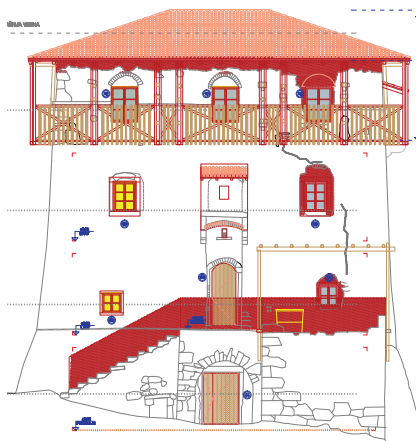
Dolores Oštrić | Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Rijeci

Kula Kolana Draže u
Nerezinskom polju

Danas ruševna kula osorskih patricija Draža podignuta je u 16. stoljeću sred njihova gospodarstva na rubu Nerezinskog polja, podno sela Hlamac. Kula se prema predaji atribuiru slavlom Kolanu Draži koji je vodio cresku galiju „svetog Nikole“ u bitci kod Lepanta, te je dao podići crkvu i samostan sv. Franje pokraj ribarskog naselja Nerezina.

Gotovo skrivena od pogleda s mora, kula je nekad nadzirala Lošinjski kanal, no ne kao strateški važna točka plovidbenog puta, već kako bi zaštitila ljude i dobra od gusarskih napada. Za razliku od ostalih fortifikacija cresko-lošinjskog arhipelaga, kula je privatna investicija, no ostaje još za promišljanje je li podignuta kao utvrđen ladanjsko-gospodarski kompleks obitelji Draža ili kaštelana koji s obitelji održava i nadzire gospodarstvo. Odgovori bi se možda mogli pronaći u arhivskim izvorima ili komparacijom s kućama-kulama još sačuvanim u viškim i bračkim poljima ili Malom polju kod Trogira, a manjim dijelom i s utvrđenim gospodarstvima sačuvanim na otoku Cresu.

Kula je pravokutne osnove s četiri etaže, građena od lomljenca, izvorno pokrivena četverostrešnim krovom, a obrambeni elementi su skošenje prizemlja, sustav podiznih vrata glavnog zapadnog ulaza na I katu, berteske i drveni konzolno istaknuti ophod koji teče ukolo kule na završnoj etaži.

Danas je kula također u privatnom vlasništvu, a buduća namjena je stambena. U svrhu obnove, odnosno izrade projektne dokumentacije provedena su od 2009. godine do danas statička analiza građevine te arheološka, konzervatorska i restauratorska istraživanja. Rezultati istraživanja i metode obnove propitivani su kroz nacrtnu dokumentaciju, kao i želje vlasnika.

Kula Kolana Draže,
fotogrametrijski
prikaz postojećeg
stanja i idejni projekt
obnove glavnog
pročelja

NEPOZNATI LIČKI BISER

Plitvički stari grad Krčingrad

Tajana Pleše | Hrvatski restauratorski zavod

Stari grad Krčingrad,
tlocrt trokutaste kule
na južnom
dijelu platoa

Stari grad Krčingrad nalazi se na jezičastom, šumovitom poluotoku (gradina Kozjak) smještenom između jezera Kozjak i Gradinskog jezera (Nacionalni park Plitvička jezera).

Prva sustavna arheološka istraživanja ovog starog grada proveo je E. Laszowski 1911. i 1912. godine, koji je nizom manjih sondi potvrdio tlocrtnu dispoziciju njegovih vanjskih obrambenih zidova. Ujedno je djelomično istražio i dvije kule na južnom dijelu platoa. Istraživanja su naprasno prekinuta, a nastavljena su tek stoljeće kasnije.

Tijekom četiri sezone radova (2008., 2009., 2013. i 2014.) arheološki je istražena trokutasta kula smještena na južnom dijelu platoa. Kula je izgrađena na osnovi jednakostraničnog trokuta (dužina stranica 16 m) od fino obrađenih sedrenih klesanaca. Nadalje, tijekom radova je potvrđen prostorni smještaj, struktura i stanje južnog dijela zapadnog obrambenog zida. Prema tlocrtnoj dispoziciji, oblikovanju strijelnica, arhitektonskim profilacijama te pokretnim arheološkim nalazima moguće je pretpostaviti da je Krčingrad bio izgrađen tijekom 13. stoljeća, a napušten do kraja 15. stoljeća.

Stari grad Krčingrad,
zračni snimak
ostataka trokutaste
kule

UTVRĐENA CRKVA MARIJINA UZNESENJA U JELSI

Anita Gamulin | Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel u Splitu

Crkva Marijina
Uznesenja, Jelsa,
kula nad svetištem

Naselje Jelsa razvija se kao luka Pitava, a prva crkva Santa Maria de Ielsa gradi se prije 1331. godine na zaravni Glavica, te predstavlja važan reper u prostoru i novonastaloj luci. Tijekom 15. i 16. stoljeća Jelsa svoj prosperitet gradi prvenstveno na ribarenju, a usoljena riba postaje ne samo zaliha hrane, već i kvalitetan izvozni proizvod. Godine 1519. osniva se Bratovština sv. Fabijana i Sebastijana, koja se razvija kao ribarsko udruženje i dominantna snaga u mjestu, uzdržava i utvrđuje crkvu. Kao odgovor na neposrednu tursku opasnost i okupaciju kopna, već u drugom dijelu 15. stoljeća komuna organizira brodske patrole

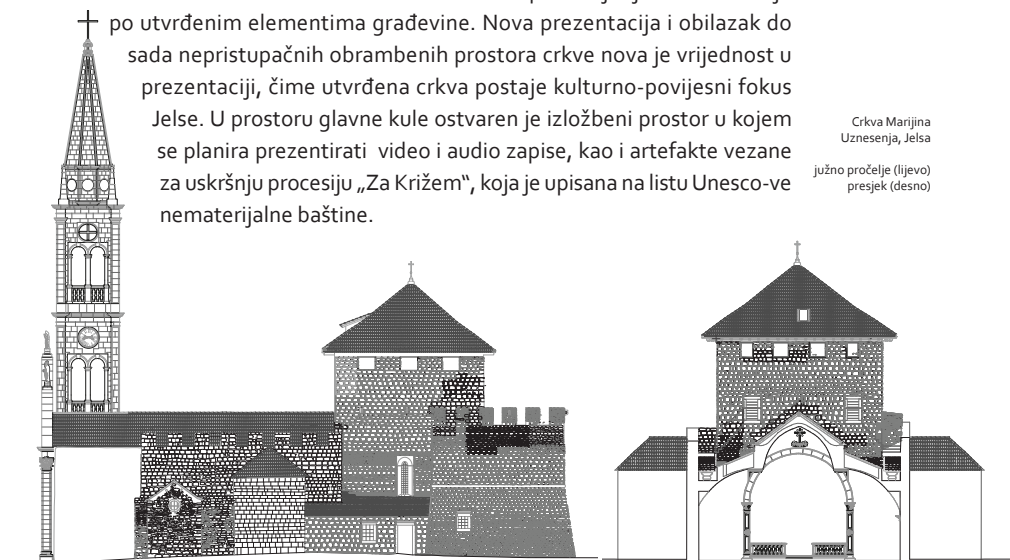
za zaštitu otoka od turske invazije, te osigurava sredstva za fortifikacijske radove. Crkva se utvrđuje 1535. godine, sredstvima koja su priskrbili mještani, dok je sam nacrt vjerojatno dala Mletačka državna služba za fortifikacije.

Sačuvani elementi gotičkog stila pripadaju crkvi prije fortificiranja, a do danas su sačuvani šiljasti svod sa pojasnicama u glavnom brodu i uski gotički prozori u svetištu. Nad bočnim brodovima gradi se obrambeni ophod s kruništem i šetnicom, a uz sjeverozapadni ugao crkve podiže se kvadratična kula nazvana *toretta*, koja do danas nije sačuvana. Iz kule se pristupalo obrambenom ophodu, te dalje pomičnim ljestvama ulazilo u glavnu kulu utvrđene crkve, sagrađenu nad svetištem, opremljenu kruništem sa puškarnicama i otvorima za topove. Kula je zakrovljena četverostrešnim krovom sa profiliranim rogovima, a ulazi u kulu bili su branjeni bretešima.

Tijekom napada turske mornarice na Dalmaciju u kolovozu 1571. godine, koju je predvodio alžirski beg Uluz Alija, utvrđena crkva obranila je stanovnike Jelse, dok su ostala mjesta na otoku stradala u turskoj invaziji. Pod dojmom opsade mještani već 1573. godine nastavljaju sa utvrđivanjem, pa na jugoistoku crkve grade speronirani bastion, a prostor oko crkve utvrđuju obrambenim zidom sa puškarnicama. Godine 1606. u Veneciji se nabavljaju četiri topa, koja tek 1806. godine odnosi Napoleonova vojska. Tijekom 17. stoljeća na sjeveru se gradi kapela Gospe od Ružarija, a na jugu kapela sv. Fabijana i Sebastijana. Uz bastion se u nekadašnjem obrambenom dvorištu izgrađuje sakristija. Na sjevernoj kuli ugrađen je 1780. godine gradski javni sat.

Jelsa tijekom 19. stoljeća prosperira izgradnjom luke, razvojem prekomorske plovidbe i agrarnim mjerama. Prosperitet omogućava značajne radove na crkvi, koja se produžava na zapad za 6.5 metara, kada dobiva neorenesansno pročelje i novi zvonik. Uz sjeverno i južno pročelje grade se manje kapele, rad majstora Jakova Novaka. Župna kuća sagrađena je 1859. godine, što dovodi do rušenja dijela obrambenog zida i izvornog ulaza u obrambeno dvorište.

Zbog specifičnog položaja građevine ograđene obrambenim dvorištem, crkva se doživljavala prvenstveno kroz glavno pročelje, dakle kao neostilska građevina. Obrambenim šetnicama, kao ni glavnoj kuli i speroniranom bastionu nije se moglo pristupiti, jer nije postojala adekvatna komunikacija, osim preko krovova, ljestvama i skelom. Uz potrebnu građevinsku sanaciju primarni je zadatak bio osmisliti suvremen i neinvazivan način uspostavljanja komunikacije po utvrđenim elementima građevine. Nova prezentacija i obilazak do sada nepristupačnih obrambenih prostora crkve nova je vrijednost u prezentaciji, čime utvrđena crkva postaje kulturno-povijesni fokus Jelse. U prostoru glavne kule ostvaren je izložbeni prostor u kojem se planira prezentirati video i audio zapise, kao i artefakte vezane za uskrsnju procesiju „Za Križem“, koja je upisana na listu Unesco-ve nematerijalne baštine.

Crkva Marijina
Uznesenja, Jelsa

južno pročelje (lijevo)
presjek (desno)

TVRĐAVE SV. IVANA I BARONE IZNAD ŠIBENIKA

Nove spoznaje i pitanje obnove

Ivo Glavaš* Tomislav Petrinec** | Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine

*Konzervatorski odjel u Šibeniku ** Sektor za konzervatorske odjele i inspekciju

Istražni radovi i
Cornellijev nacrt
tvrđave Barone

Tvrđave sv. Ivana i Barone izgrađene su iznad Šibenika na samom početku katastrofalnog Kandijskog rata (1645. – 1669.) s namjerom zaštite strategijskih točaka iznad grada. Literatura o tvrđavama je skromna i metodološki se uglavnom svodi na analizu dostupnih arhivskih podataka i grafičkih prikaza bez stvarnog terenskog uvida u različite preinake na tvrđavama koje nisu na odgovarajući

način protumačene i dovedene u kontekst fortifikacijskih poboljšanja. Pri tome je zanemarena bogata epigrafska građa s obje tvrđave od ukupno četiri kapitalna građevinska natpisa mletačkih providura od kojih su se sačuvala samo dva, a preostala dva su poznata u prijepisu iz 19. i 20. stoljeća. Sukladno postojećim znanstvenim spoznajama, programom obnove tvrđave Barone nije bilo predviđeno sustavno arheološko iskapanje jer se pretpostavljalo da je tvrđava nastala kao posljedica jedinstvenog arhitektonskog projekta. Ponovnim pronalaskom i čitanjem, kako se za sada čini, izgubljenog natpisa providura Antonija Bernarda iz 1659. godine i pripadajućeg tekstualnog opisa tvrđave iz malo poznate Coronellijeve grafičke mape iz biblioteke Marciana, postalo je jasno da je tvrđava te godine znatno ojačana i proširena. Arheološka sondiranja su ubrzo potvrdila paleografsko i epigrafsko istraživanje pa je poduzeto ograničeno iskapanje koje je rezultiralo pronalaskom starije faze tvrđave izgrađene 1646. godine koja je od postojeće znatno manja i sa stajališta tadašnje bastionske izgradnje nesuvremena utvrda (u kartografskim izvorima iz biblioteke u Trevisu se naziva *redotto del Barone*). Prije sondažnih istraživanja na tvrđavi sv. Ivana, koja su prethodila izradi projekta obnove, obavljeno

je rekognosciranje kojom prilikom je pronađeno ležište još jednog (danas izgubljenog) natpisa providura Lorenza Dolfina iz 1652. godine koji je djelomično poznat u prijepisu pa njegova potpuna restitucija nije moguća. Od preostala dva natpisa, onaj providura Antonija Bernarda iz 1656. godine također je bio djelomično pročitana, ali se njegovim ispravljenim čitanjem došlo do važnih podataka za faze gradnje tvrđave. Poduzeta sondažna istraživanja na nekoliko lokacija na tvrđavi sv. Ivana ukazuju na postojanje različitih faza koje su u nekom periodu negirane da bi tvrđava bila sagrađena u sadašnjim gabaritima. Posebno je važan, kako se čini, pronalazak glavnog ulaza u kompleks tvrđave koji se nije vidio na poznatim mletačkim i austrijskim grafikama i bio je duboko u arheološkom sloju.

Obnova tvrđave Barone predstavlja prvi takav zahvat u Dalmaciji koji je uključivao konzervatorska i arheološka istraživanja što je rezultiralo in situ prezentacijom starije faze tvrđave. Iako danas kod nas u znanstvenoj literaturi postoji stanovita tendencija prevelikog pridavanja pažnje isključivo pisanoj i grafičkoj arhivskoj građi, pokazalo se da tako složeni zahvat nije moguće obaviti bez uvida u stvarno stanje na terenu, reviziju svih povijesnih podataka i arheološko iskapanje. Samo na primjeru različite širine grudobrana na tvrđavi sv. Ivana i tvrđavi Barone vidljivo je kako grafički prikazi mogu voditi pogrešnim zaključcima i neodgovarajućem konzervatorskom zahvatu.

Poseban problem predstavlja unos novog sadržaja u fortifikacijsku arhitekturu koja je odavno izgubila svoju izvornu namjenu. Pitanje koja je prava mjera svodi se zapravo na pitanje na koji način razdvojiti staro od novog. U uvjetima pristizanja golemih sredstava iz fondova Europske unije vrlo je teško sačuvati izvornost tvrđava bez nove gradnje tim više što su se u svakoj od njih, dok su bile u funkciji, obvezno nalazili objekti za boravak zapovjednika i posade te odlaganje hrane i municije. Pristup obnovi fortifikacijske arhitekture uvelike ovisi i o karakteru tvrđava. U slučaju bastionskih utvrda rađenih sustavom ispunje zemljom (terapijenat) lakše se podnose različite denivelacije prilikom unosa novog sadržaja dok je taj pristup kod tipičnih srednjovjekovnih utvrda nemoguć. Pri tome treba napomenuti da u Dalmaciji bastionski sustavi koji koriste terapijenat nisu uvijek u cijelosti ispunjeni zemljom; češće se radi o prilagođavanju brdovitom terenu ili tek djelomičnom nasipu. Dalmacija je kod toga izrazito usporediva s primjerima slične izgradnje mletačkih obrambenih sustava u Grčkoj. Držimo da je dosljedna konzervacija i prezentacija te jasno razdvajanje povijesnih struktura od nove izgradnje prvi korak prema uspješnom konzervatorsko-restauratorskom zahvatu na fortifikacijskom objektu. Nažalost, kod nas još uvijek postoje primjeri romantičarske restauratorske prakse koji u kombinaciji s unosom novog sadržaja predstavljaju metodološke promašaje.

REKONSTRUKCIJA GLAVNOG PROČELJA PAZINSKOG KAŠTELA

Drago Miletić | konzervator, u miru

Završna faza obnove vanjskih pročelja pazinskog kaštela obuhvatila je ulazni dio glavnog, sjeverozapadnog pročelja kaštela. Taj dio pročelja, širine svega 11,32 m i visine 13,54 m, nedvojbeno je najzanimljiviji i različitim elementima arhitektonske plastike najbogatiji. S obzirom na kasnije intervencije pročelje je doživjelo tijekom vremena znatne promjene, koje ne samo da nisu pridonijele njegovoj kvaliteti, nego su znatnim dijelom umanjile njegovu arhitektonsku vrijednost, jasnoću i čitljivost izvorne koncepcije. Pročelje je zatečeno s četiri niza otvora, uz kolni ulaz u prizemlju, velike prozore prvog i drugog kata, tu su i dva manja polegnuta pravokutna prozora potkrovlja, a posebnu mu je živost davalo šest velikih kamenih grbova obitelji koje su na posredan ili neposredan način odigrale značajnu ulogu u prošlosti Pazina te dvije ploče s natpisima na gotici.

Glavno pročelje
Pazinskog kaštela,
prije konzervatorskoga
zahvata

U istraživanjima je odzidan pješački ulaz i utvrđen izvorni oblik i raspored prozora i ploča sa grbovima, na temelju čega smo izradili projektnu dokumentaciju prema kojoj je izvedena rekonstrukcija izvornog oblika pročelja.

FORTIFIKACIJSKI SPOMENICI KRŠANA

Marijan Bradanović | Filozofski fakultet u Rijeci

Plomin, jugozapadni dio unutarnjih (srednjovjekovnih) gradskih zidina inkorporiranih u stambenu izgradnju

U okvirima ovogodišnje teme skupa i na primjeru Kršana, jedne čak i za istarske prilike male općine, donosi se pogled na fortifikacijsku arhitekturu njezina područja i to ponajprije u kontekstu mogućnosti njezine obnove i prezentacije, posredno i revitalizacije napuštenih ili gotovo napuštenih naselja a time i turističke valorizacije, kao sve traženijega uvjeta za sufinanciranje takvih, u pravilu skupih zahvata. Mala Općina Kršan ima tipološki vrlo široku skalu spomeničke baštine od ladanjskih srednjovjekovnih crkava sa zidnim slikama, gotičkim zvonima i glagoljičnim natpisima, do reprezentativnih gotičkih, renesansnih i baroknih kuća, čak i neistražene ostatke antičkoga lučkog grada, unatoč izgradnji termoelektrane

do danas dijelom sačuvane na obroncima tik iznad Plomin Luke. Povijest srednjovjekovnoga obzidanog naselja, vjerojatno razvijenoga na podlozi prapovijesne gradine i kasnoantičkoga refugija, kao i pogranične mletačke utvrde izložene teškim napadima tijekom Uskočkoga rata, ogleda se na dobro sačuvanim, tipološki raznolikim i kronološki slojevitim plominskim fortifikacijama. Ondje posljednjih godina sustavne konzervatorske zahvate provodi N. Nefat, uporno pokušavajući otvoriti širu mogućnost revitalizacije grada unutar zidina, kojem pola stoljeća nakon masovnog odlaska njegova stanovništva prijeto potpuno izumiranje.

Nasuprot Plomina, podno jugozapadnih obronaka Učke, stoje utvrđene feudalne rezidencije Pazinske knežije, prepune sjećanja na

hirovite postupke svojih gospodara, očvrslili u međusobnim trvenjima i sukobima s Mlečanima. Uz Mojsijevićev Kožljak, kasnije u vlasti obitelji Barbo, istarskih zaštitnika reformacije, tu su i neistraženi ostaci utvrđene feudalne rezidencije u Polju Čepić, na rubu nekadašnjega Čepićkog jezera i u blizini ostataka Kloštra, nekadašnjega pavlinskoga samostana podignutoga nad ranijim, vjerojatno benediktinskim sakralnim zdanjem. Na koncu, tu je i sam Kršan, gdje uz burnu povijest sukoba njegovih gospodara s Mlečanima, u cjelini i u detalju nailazimo na slojeve za prostor Pazinske knežije karakteristične, kontinentalne urbanističko-arhitektonske tipologije, gradnju razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka, dogradnje ranoga novog vijeka, pobočne kule i glavni donjon s palasom, nekad spojene pokretnim mostom, kruništa, raznolike strijelnice, breteš, konzolni nužnik i latrine, dvorsku kapelu, cisternu s očuvanim grlom, ostatke gotičke dekorativne plastike poput rebara križno-rebrastih svodova, križnih prozora, heraldičkih štitova, vodoriga, ostatke ranorenesansnih monofora, kašću i renesansne kućne nizove podgrađa, vanjski prsten zidina sa stražarskim ophodom, čak i izvorni kolni put, sačuvan stoga jer je nova cesta drugom trasom probijena u 19. stoljeću. Obzidano naselje podno donedavno posve ruševne utvrđene feudalne rezidencije gotovo je posve ugaslo, jer ondje žive tek dvije obitelji i župnik. Izvršen je zahvat statičke konsolidacije i konzervacije palasa, no kao i kod niza sličnih primjera otvara se pitanje buduće funkcije cjeline nekadašnje utvrđene feudalne rezidencije. Komparativno se otvara rasprava o sudbini sličnih zdanja, posljednjih godina čestih aktera kupoprodajnih ugovora. Da je u bližoj prošlosti češće primjenjivano danas naizgled prevladano i kao neinventivno često odbacivano rješenje useljenja općinske administracije s popratnim sadržajima, od muzejske zbirke do sjedišta mjesnih udruga građana i ugostiteljskih sadržaja, uz to što bi predstavljalo jamstvo otvorenosti i očuvanja javne funkcije, zasigurno bi spasilo mnoge, u posljednjih nekoliko desetljeća degradirane spomenike.

Plomin,
konzervatorice M.
Barada i N. Nefat
tijekom terenskoga
rada

PREDSTAVLJANJA NOVIH PUBLIKACIJA

GODIŠNJAK ZAŠTITE SPOMENIKA KULTURE HRVATSKE

37-38/2013-2014

Predstavit će Gordana Jerabek, izvršna urednica, dr. sc. Ivo Glavaš i Ivana Udovičić.

Krasanka Majer Jurišić Edita Šurina **VELIKA ONOFRIJEVA FONTANA U DUBROVNIKU** povijesnoumjetnička i konzervatorska studija

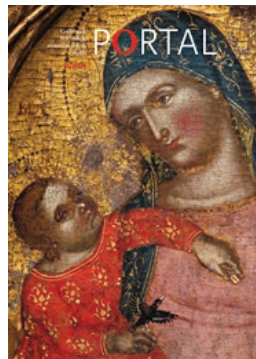
Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, svezak 16, 2016.

Predstavit će Gordana Jerabek, izvršna urednica i dr. sc. Marijan Bradanović.

PORTAL
Godišnjak Hrvatskog
restauratorskog zavoda
6/2015

Predstavit će Mario Braun, ravnatelj
Hrvatskog restauratorskog zavoda
i Janja Ferić Balenović, članica
uredništva.

Max Dvořák
**KATEKIZAM ZAŠTITE
SPOMENIKA**

(ur.) Marko Špikić, prijevod: Jasenka
Mirnić-Bačić, Jesenski i Turk, 2016.

Predstavit će dr. sc. Marko Špikić urednik
izdanja i dr. sc. Marijan Bradanović.

Antikvarijat Ex-libris, Riva Boduli 3B, 19:00

Pogled na Posert iz zraka tijekom radova

TERENSKI OBILAZAK LOKALITETA U ISTRI

23. 4.

Petrapilosa > Draguč > Paz > Posert > Kršan > Plomin

SREDNJOVJEKOVNA UTVRDA PETRAPILOSA

Jedna od najimpresivnijih profanih građevina koju je srednjovjekovno razdoblje za sobom ostavilo na području istarskog poluotoka smjestila se iznad rječice Bračane, nedaleko Buzeta, duboko u unutrašnjosti sjevernog dijela istarskog poluotoka. Riječ je o jednoj od najvećih, a kako nam povijesni izvori pokazuju i jednoj od najznačajnijih feudalnih utvrda Istre – Petrapilosi (tal. Pietrapelosa, u Istarskom se razvodu naziva Kostel). Smještena je na vrhu vapnenačkog grebena, visoko iznad riječne doline, na mjestu s kojeg se mogao dobro nadzirati put koji prolazi podno nje.

2010. g. pokrenut je projekt arheoloških istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih zahvata u sklopu kojih su do danas sanirani arhitektonski ostaci glavne kule i palasa utvrde. Istraživanja su potvrdila funkcioniranje utvrde u periodu od 11. do početka 17. st., a izdvojeno je jedanaest faza razvoja i uništavanja utvrde.

SREDNJOVJEKOVNA UTVRDA PAZ

Utvrda u Pazu nalazi se iznad istoimenog sela, na cesti koja povezuje Boljun i Pazin. U povijesnim izvorima se prvi puta spominje u 12. st. pod imenom Pas. Ostaci danas vidljivi na terenu odnose se na pregradnju iz 1570. g., iako se prepoznaju i dijelovi koji bi odgovarali ranijim fazama gradnje. Do danas su u originalnoj visini sačuvani glavna kula te južni zid palasa koji se na nju naslanja.

Tijekom 2015. g. započeo je projekt istraživanja i sanacije

Josip Višnjić

Pogled na Petrapilosu iz zraka

Petrapilosa prilikom građevinskih radova na južnom zidu kule i palasa

Paz, Pogled na utvrdu s južne strane

arhitektonskih ostataka utvrde. Istraživanja su za cilj imala utvrditi arheološku stratigrafiju lokaliteta te prikupiti informacije o vremenu nastanka utvrde, periodu korištenja i arhitektonskom razvoju. Radovi su se vršili u cilju prikupljanja podataka za izradu konzervatorskog elaborata kojim će se dati smjernice za daljnje postupke vezane uz arheološka istraživanja i konzervatorsko-restauratorske radove na objektu.

KASNOSREDNJOVJEKOVNA UTVRDA POSSERT (SHABEZ)

Srednjovjekovna feudalna utvrda Possert (Shabez), koja se nalazi u općini Cerovlje, u blizini Belaja, predmet je arheoloških istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih zahvata koje tijekom zadnjih deset godina provodi Služba za arheološku baštinu Hrvatskog restauratorskog zavoda. U tom su periodu arheološkim istraživanjima otkriveni mnogobrojni do sada nepoznati arhitektonski detalji koji pojašnjavaju način funkcioniranja utvrde te je prikupljena značajna količina pokretnih arheoloških nalaza koji omogućavaju datiranje perioda funkcioniranja utvrde (14. i 16. st.). Zbog iznimno lošeg stanja u kojemu su se nalazili sačuvani građevinski elementi utvrde, u istom su periodu obavljani i obimni konzervatorsko-restauratorski radovi kojima je utvrda cjelovito konzervirana i spašena od daljnjeg propadanja.

P a z - Ruševine burga
Foto: S. Ulrich, Rijeka 25.11.1962.godine.

Nataša Nefat

KAŠTEL KRŠAN PREVENTIVNI KONZERVATORSKO – RESTAURATORSKI ZAHVATI U IŠČEKIVANJU NOVE NAMJENE

Od 2003. godine u nekoliko su navrata izvršeni preventivni konzervatorsko-restauratorski zahvati u kaštelu Kršan, financirani od strane Općine Kršan i Ministarstva kulture. Premda lokalna samouprava, ujedno i vlasnik kaštela, nema jasnih ideja o budućoj namjeni, u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Puli provodi preventivne zahvate kako bi se spriječilo daljnje propadanje kaštela. U posljednjih desetak godina zahvati su bili usmjereni na izradu pripremljene dokumentacije (snimka postojećeg stanja, konzervatorskog elaborata) i sondažnih restauratorskih istraživanja, na čišćenje zapuštene unutrašnjosti i na manje preventivne zahvate na vanjskim zidovima. Zbog opasnosti od urušavanja južnog zida palasa 2012. izveden je konzervatorsko

Kršan, Kaštel, istočno pročelje prije zahvata, 2010.

Kršan, kaštel, nakon prve faze zahvata, 2014.

– restauratorski zahvat većeg opsega: vertikalne i dijagonalne pukotine sanirane su ugradnjom karbonskih traka, injektiranjem zidova i ugradnjom zatega i preventivnim zazidavanjem otvora. Slijedeće je godine nastavljena sanacija istočnog, zapadnog i sjevernog zida palasa parcijalnim injektiranjem, ugradnjom zatega i popunjavanjem sljubnica zidova (dersovanjem). Zidani svodovi palasa na dvije etaže preventivno su poduprti drvenom konstrukcijom, a u unutrašnjosti palasa postavljena je hidroizolacija kako bi se spriječilo daljnje ispiranje vezivnog morta iz svodova. Istovremeno je interijer kule očišćen od urušenog materijala, te je izvršeno fotogrametrijsko snimanje u svrhu pripreme projekta obnove kule.

OBNOVA JUŽNOG BEDEMA PLOMINA POKUŠAJ REVITALIZACIJE POVIJESNE JEZGRE

Crkva sv. Jurja Starog smještena je na JZ rubu povijesne jezgre Plomina. Sama crkva i obrambeni prostor uz nju (u novom vijeku korišten i kao gradsko groblje) okruženi su s južne i zapadne strane bedemom iz više graditeljskih razdoblja (od srednjeg vijeka do 18. stoljeća), a romanički zvonik crkve imao je važnu ulogu u obrani grada kao osmatračnica. Na istočnom dijelu južnog bedema u novom su vijeku izgrađene kuće, ali su tragovi bedema i kula vidljivi i danas. Smještaj crkve i bedema omogućava kontrolu nad prilazom iz Kvarnerskog zaljeva s istočne strane, te iz pravca zapada od Čepičkog jezera i Boljunske doline. Ovakav je položaj

Plomin, južni i JZ dio bedema prije obnove, 2003.

Plomin, prostor uz južni bedem i crkvu prije obnove, 2003.

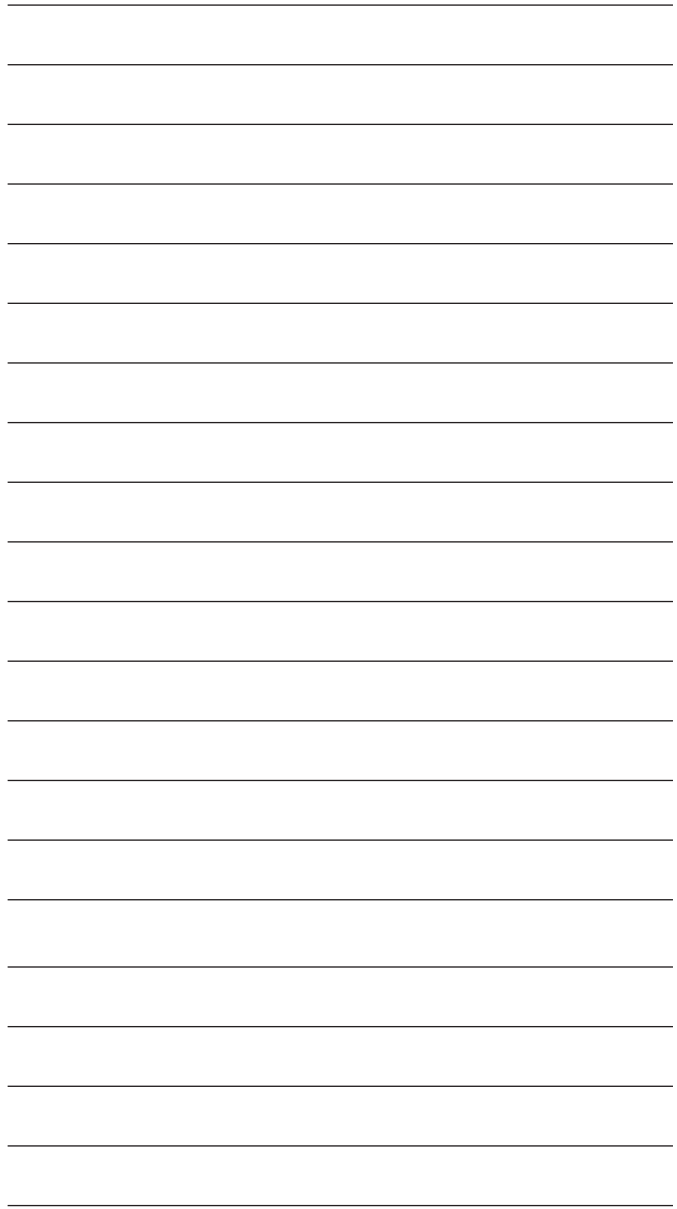
u prošlosti njegovim stanovnicima omogućavao sigurnu obranu, nadzor nad širokim okolnim plodnim teritorijem i izvorom pitke vode podno grada, kao i nad trgovačkim pravcima koji su ovdje našli izlaz iz unutrašnjosti poluotoka na morske trgovačke putove. Utvrda na istočnom kraju Istarske marke nastaje vjerojatno u razdoblju od kraja 10. do početka 12. stoljeća, vjerojatno na pozicije rimske utvrde. Njen se nastanak može vezati uz želju njemačke carske kuće da izravno upravlja istarskim posjedom, te uz jačanje utjecaja akvilejske crkve u Istri od kraja 10. st., kojoj će jedan od najvažnijih posjeda biti upravo onaj na Liburniji, ujedno i posljednji koji je 1420. došao u posjed Republike Venecije.

Obnova crkve (druga polovina 11./ prva polovina 12. st.), zvonika (kraj 12./ početak 13. st.) i crkvenog inventara Sv. Jurja odvijala se u fazama od 2003. do 2009., nakon čega je uslijedila obnova južnog bedema i JZ bastiona, konačno dovršena 2013. godine. U nastavku programa 2014. i 2015. obnovljen je dio južnog bedema prema istoku, te istočna kula. Za 2016. planiran je nastavak obnove južnog bedema ugrađenog u temelje renesansnih i baroknih kuća. Program obnove crkve i cijelog južnog poteza bedema pokušaj je da se konzervatorsko – restauratorskim radovima potakne cjelokupna obnova i revitalizacija zapuštene i devastirane povijesne jezgre.

Plomin, istočna kula nakon obnove, 2015.

Plomin, crkva sv. Jurja prije obnove, 2003.

18. travnja
Dan svjetske baštine